

Віхи історії і сьогодення: 20 років Профспілки працівників НАН України

Шановне товариство!

Двадцять років тому, 23 квітня, у Києві відбувся Установчий з'їзд, який проголосив утворення нашої профспілки – на той час працівників Академії наук УРСР, нині – Національної академії наук України.

Таким чином розпочався новий етап діяльності профспілки та її організацій, які до того були у складі профспілки працівників освіти і науки.

Дещо із історії і про наших попередників.

Перші профспілкові організації працівників науки з'явилися у 1921 р., коли при Профспілці працівників освіти («Робітос») створюється професійна організація вчених та викладачів вищої школи – Секція наукових працівників (СНП).

Перша СНП створена у Харкові у вересні 1921 р. У грудні того ж року вони з'явилися у Києві, Одесі і Катеринославі.

Паралельно формувалися державні органи забезпечення науковців. 31 жовтня 1921 р. створено Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ). Його завданням було здійснювати заходи, спрямовані на поліпшення матеріального та правового стану-вища науковців.

Проте вже з середини 1922 року почалося фактичне злиття двох організацій. Відділення ВУКСУ поступово ліквідувалися, а їхні функції передавалися СНП.

1-3 лютого 1925 року відбувся I Всеукраїнський з'їзд наукових працівників. З'їзд обрав Всеукраїнське центральне бюро СНП – керівний орган цього профоб'єднання. Його головою став академік Дмитро Іванович Багалій - відомий вчений - історик, громадський діяч. Він був ще у першому складі Української академії наук, згодом обирався також віце-президентом Всеукраїнської академії наук (ВУАН).

Вже тоді профспілку турбували питання, які актуальні і сьогодні: забезпечення прав учених, узгодження з профспілковими організаціями всіх переміщень та звільнень із роботи (постанова Вінницької СНП, січень 1925 року).

Станом на 1 жовтня 1927 р. СНП діяла у 16 містах України і об'єднувала 3559 наукових працівників (майже 80% всіх науковців). Однією з найбільших організацій на той час була Київська СНП – 893 члени профспілки.

В 1934 р. відбулась певна трансформація профспілкового середовища і профспілка отримала назву – Профспілка працівників вищої школи і наукових установ. У 1957 р., після появи Міністерства освіти СРСР, була створена єдина Профспілка працівників освіти, вищої школи і наукових

установ. (З 1990 р. – Профспілка працівників освіти і науки. Так вона називається і зараз).

В умовах радянської системи профспілки, безумовно, не могли повною мірою бути незалежними громадськими організаціями та ігнорувати керівну роль партії.

Але, незаперечним є те, що профспілки тримали на своїх плечах всю соціальну сферу, організували відпочинок і оздоровлення працівників і членів їх сімей, фізичну культуру і спорт, культосвітню роботу.

Великий внесок у розвиток і роботу наукової частини профспілки у 70-80 роки зробили ветерани – С.Ф.Манзій, К.І.Андреюк, В.Д.Романенко, В.Ф.Євдокимов, Г.В.Донченко, В.І.Похмурський та багато інших.

У жовтні 1990 р. на з'їзді Профспілки працівників освіти і науки України було утворено три секції: шкіл і дошкільних закладів; вищих навчальних закладів; Академії наук. Керівником останньої було обрано докторанта інституту філософії А.І. Широкова.

Після дискусій і обговорення питання про доцільність утворення самостійної профспілки, яке пройшло у всіх первинних організаціях академічних установ взимку - весною 1991 р., стало зрозуміло: необхідно

готувати установчий з'їзд, який і відбувся 23-24 квітня 1991 р. Саме з цього часу веде відлік своєї сучасної історії наша профспілка.

Необхідно зазначити, що аналогічні процеси відбувалися у наших колег і сусідів – Російській академії наук (тоді АН СРСР) і Академії наук Білорусі, з якими ми всі ці роки дружимо і співпрацюємо.

Важливим напрямком роботи в перший рік існування профспілки стала організація регіональних комітетів, оскільки до 1991 р. вони діяли лише в Києві і Львові, а також цивілізований вихід із складу відповідних обкомів освіти і науки. Треба віддати належне освітянам. Все відбулось пристойно, без ексцесів. І зараз ми підтримуємо добрі стосунки як на рівні Центральних комітетів, так і безпосередньо в регіонах.

Сьогодні ми повинні добрими словами згадати перших керівників регіональних організацій нашої профспілки: О.Ю.Шевченка (Київ); Г.М.Коротенка (Дніпропетровськ); Р.Ф. Федоріва (Львів); З.О. Охріменко (Донецьк); Б.М. Крашеніннікова (Крим); О.П.Коваленка (Миколаїв); В.М.Рашковського (Одеса); А.К.Євдоксюка (Харків).

За двадцять років, які пройшли з часу утворення профспілки, відбулись епохальні зміни в житті нашої країни. І не завжди вони несли на собі позитивний заряд. Становлення України як суверенної держави, співпало з глибокою соціально-економічною кризою, обвальною інфляцією, падінням виробництва, безробіттям. Як зазначалось у звіті ЦК на II з'їзді профспілки у 1997 р. «На фоні прогресуючого зубожіння мільйонів людей, як працюючих, так і пенсіонерів, відбувся стрімкий злет до вершин збагачення так званих «нових українців», серед яких важко, а то і неможливо розрізнити, де закінчуються кримінальні елементи і починаються представники владних структур та їх клани». Все вірно і сьогодні. З єдиним уточненням:

«нові українці» тепер називаються «олігархами».

Всі ці проблеми, безумовно, позначались на сфері науки. Для нашої Академії і академічної профспілки особливо важкими були перші десять років, протягом яких загальна чисельність працівників її установ, організацій і підприємств скоротилась у два рази. Ми добре пам'ятаємо приховане безробіття у формі неповного робочого часу, вимушені відпустки, заборгованості із виплати зарплати, сумнозвісні секвестри бюджету НАН України.

Демонструючи на словах розуміння ролі і значення науки, науково-технічного та інтелектуального потенціалу для реформування і розвитку економіки України, влада і вищі посадові особи держави так і не спромоглися реальними кроками підтвердити свої наміри і обіцянки. Свідченням цього стало і падіння (у рази) відсотку від ВВП, який у Державному бюджеті виділяється на науку.

За таких умов Президія НАН України і ЦК профспілки вживали всіх заходів для мінімізації негативних наслідків та покращення ситуації. Для цього використовувались різні форми і методи взаємодії з органами державної влади – Кабінетом Міністрів, міністерствами і відомствами, Верховною Радою і її комітетами, Адміністрацією Президента України.

Профспілка, у разі необхідності, вдавалась до організації акцій протесту у вигляді пікетувань владних інституцій. (За 2004-2011 роки проведено 34 загально-академічні акції протесту). Перша з них відбулася у травні 1994 р. біля Верховної Ради України з вимогою до парламенту відмовитись від залишкового підходу до фінансування науки. В той же день відбулась зустріч делегації профспілки з головою Верховної Ради О.О.Морозом. 1 липня 1994 р. парламент заслухав доповідь президента НАН України Б.Є. Патона і прийняв постанову «Про стан науки та її роль в економічному розвитку України», в якій знайшли своє відображення більшість пропозицій Академії і профспілки, а також вперше з'явився орієнтир щодо обсягу фінансування науки – 1,7 % від ВВП.

ЦК профспілки брав активну участь у роботі Державної комісії, створеної Президентом України для підготовки і проведення Всеукраїнської наради з питань розвитку і реформування науки. Під час проведення Всеукраїнської наради (15 лютого 1996 р.) голова ЦК профспілки у своєму виступі виклав позицію профспілки стосовно причин кризового стану науково-технічної сфери та вимоги профспілки.

Академія і профспілка активно долучалися до підготовки Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (прийнятий напередодні 80-річного ювілею НАН України), у якому знайшли своє втілення пропозиції профспілки щодо оплати праці і пенсійного забезпечення наукових працівників.

Перші позитивні зрушення відбулися у 2000 р. Уряд В.Ющенка - Ю.Тимошенко став першим Кабміном за останні вісім років, який забезпечив виконання бюджетних призначень для НАН України. У квітні 2000 р. була

повністю ліквідована заборгованість із зарплати. З того часу заборгованість із зарплати за рахунок бюджетного фінансування у Академії відсутня.

Завдяки активній позиції профспілки у взаємодії з Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України (його керівник на той час академік І.Р. Юхновський) вдалося пролоббювати надзвичайно важливу постанову Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. №74, за якою у два рази підвищувались посадові оклади науковим працівникам НАН України. Напередодні на засіданні Урядового комітету, де була рекомендована до прийняття зазначена постанова, підводячи підсумки обговорення, віцепрем'єр-міністр М.Г. Жулинський сказав: « За те, що сьогодні прийнята така важлива для науковців Академії постанова, необхідно подякувати ЦК нашої профспілки, який наполегливо ставив і вимагав вирішення цієї проблеми».

На рубежі 2004 – 2005 років чисельність працівників і організацій НАН України стабілізувалась на рівні 42-43 тис.чол. (Станом на 01.01.2011 р. спискова чисельність працівників НАН України – 42426 чол.).

У 2004 р. ЦК профспілки довелось боротись з дурістю чиновників МОН - розробниками постанови Кабінету Міністрів від 26.04.2003 року №609, яка значно обмежила перелік посад інженерно-технічних працівників, що отримували надбавку за стаж наукової роботи. За участю профспілки підготовлена нова постанова (№494 від 14.04.2004 р.), яка відновила порушену справедливість і навіть розширила перелік посад, перебування на яких дає право на зазначену надбавку.

Надзвичайно затяжною виявилась боротьба за приведення у відповідність з нормою закону практики виплати доплат за наукові ступені і вчені звання. Ця проблема тягнулась ще з 1996 р. Ситуація ускладнювалась тим, що це була осінь 2004 р. Відомі події у столиці після 22 листопада і фактична блокада будинку Уряду. Але все-таки 27 грудня вдалось провести засідання Урядового комітету. Під час гострої дискусії, у якій брав участь і голова профспілки, було подолано опір представника Мінфіну і ухвалено рішення рекомендувати Кабінету Міністрів прийняти відповідну постанову. 22 січня 2005 р. в.о. прем'єр-міністра М.Я. Азаров підписав постанову №86, яка нарешті поставила крапку у цьому питанні.

Постійна увага профспілки до питань пенсійного забезпечення працівників НАН України, як тих, хто отримує або буде отримувати пенсію на підставі Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», так і науковців, які мають право на наукову пенсію відповідно до ст.24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

На початку 90-х років Академія припинила будівництво відомчого житла через відсутність відповідної статті у своїх бюджетних видатках. Відомчий житловий фонд передано на баланс органів місцевої влади. Проте потреба у житлі не зникла. Поліпшення житлових умов потребують кілька тисяч працівників НАН України, особливо молодь. У зв'язку з цим Академія і профспілка неодноразово порушували питання про поновлення виділення коштів із держбюджету на придбання житла для вчених НАН України. З 2005 року у видатках Академії знову з'явилася відповідна

бюджетна програма. Ще один шлях для часткового вирішення житлової проблеми – залучення інвестора для житлового будівництва на земельних ділянках, що належать НАН України.

Представляючи соціально-економічні права та інтереси трудового колективу Академії, ЦК профспілки постійно взаємодіє з Президією НАН України, яка відповідно до законодавства є представником власника (держави).

Напрямки співпраці і взаємодії:

- регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин в установах і організаціях НАН України, шляхом укладення галузевої Угоди (регулярно укладаються з 1992 р.) та контроль за її виконанням;
- фінансування Академії у Держбюджеті, включаючи необхідний фонд оплати праці;
- узгодження розподілу бюджетного фінансування;
- зайнятість;
- охорона праці;
- соціальні питання;
- гарантії діяльності профспілки.

За 20 років у взаємовідносинах Президії НАН України і ЦК профспілки іноді виникали якісь конфліктні ситуації та певні непорозуміння. Це природньо. Навіть у сім'ї бувають суперечки і з'ясування стосунків. Проте завжди перемагав здоровий глузд, усвідомлення того, що мета обох сторін одна: збереження Академії як провідної наукової організації держави, створення належних умов для нормальної роботи наукових установ, підняття престижу наукової праці і достойної її оплати.

Доброю традицією стала регулярна участь голови профспілки у засіданнях Президії і бюро Президії НАН України, Загальних зборах, надання слова для викладу позиції профспілки.

Практично всі відомчі документи, які відповідно до галузевої угоди повинні прийматись спільно або за погодженням з ЦК профспілки, проходять саме таку процедуру.

Багато чого у взаємовідносинах між ЦК профспілки і Президією НАН України залежить від людського фактору. І в цьому відношенні не буде перебільшенням сказати, що ті люди в керівництві Академії, які за функціональними обов'язками відповідали за зв'язки з ЦК профспілки, були нашими достойними співрозмовниками і партнерами. Це академіки – В.П.Кухар, Б.С.Стогній, А.П.Шпак, В.Г.Бар'яхтар, А.К.Шидловський, А.Г.Наумовець, А.Г.Загородній.

Безумовно, стабільності і послідовності нашої взаємодії з Президією НАН України всі ці роки сприяв президент Академії Б.Є. Патон, з яким я, як голова профспілки, завжди мав змогу зустрітись і обговорити важливі, з нашої точки зору, питання.

За двадцять років профспілка працівників НАН України стала добре відомою у профспілковому русі України. Разом з іншими всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями ми з 1992 р. беремо участь у

переговорному процесі і підписанні Генеральної угоди. Профспілка була одним з ініціаторів проведення у 1992 р. «круглих столів» з першим Президентом України Л.М. Кравчуком, в результаті чого було утворено Національну раду соціального партнерства (1993 р.). Зараз цей дорадчий орган при Президентові України трансформовано у Національну тристоронню соціально-економічну раду (НТСР).

Протягом багатьох років наша профспілка конструктивно співпрацює з ФПУ та іншими всеукраїнськими профспілками та профоб'єднаннями у рамках Спільного представницького органу.

2008 р. одинадцять профспілок, у т.ч. і наша, утворили Консультативну Раду всеукраїнських автономних профспілок – як консультативний орган для координації і узгодження спільної позиції під час делегування представників профспілок до правлінь фондів соціального страхування і наглядових рад, НТСР і т.п.

Принципова позиція нашої профспілки щодо співпраці з іншими профспілками і профоб'єднаннями всі ці роки залишається незмінною. По-перше, це повинні бути реальні, а не віртуальні організації і тим більше не комерційні структури. А таких мильних бульок, на жаль, останнім часом розвелось не мало. По-друге, профспілка повинна опонувати будь-якій владі, а не пов'язувати себе з тією або іншою політичною силою.

Профспілка працівників НАН України з самого початку свого існування здійснювала роботу по запозиченню досвіду міжнародного профспілкового руху, встановленню контактів з зарубіжними профспілками і профцентрами. Вона є членською організацією Інтернаціоналу громадського обслуговування (PSI) – Міжнародного профоб'єднання, до складу якого входять понад 650 профспілок з 148 країн світу.

У 2006 році створена Асоціація профспілок Академій наук Білорусі, Росії і України, що надзвичайно корисно з огляду на схожість проблем, з якими стикаються наші Академії і їх профспілки.

Три останні роки профспілка встановила і підтримує на регулярній основі дружні стосунки з Профспілкою державних службовців Швеції (ST), до складу якої входить секція наукових установ і університетів.

Нещодавно отримана пропозиція про вступ нашої профспілки до Всесвітньої федерації наукових працівників.

Станом на 1 січня 2011 р. організації профспілки розташовані у 15 областях, АР Крим, містах – Києві і Севастополі. Профспілка налічує 37258 членів, які об'єднані у 218 первинних і 8 регіональних організацій.

Підводячи підсумки діяльності профспілки за ці 20 років, можна сказати: профспілка вистояла, вона відбулася. Разом з нашою Академією пройшла складний шлях, на якому були і досягнення, і невдачі. Ми позбавились багатьох ілюзій, які були властиві нашому суспільству на початку 90-х років. Сьогодні ми живемо зовсім у іншій державі, ніж це було у 1991 році. Так, змінюються часи, зміщуються акценти в діяльності профспілки. Але, очевидно, що і сьогодні, і на перспективу в центрі уваги і пріоритетами профспілки будуть питання: фінансування науково-технічної

сфери, насамперед НАН України, відповідно до сучасних потреб і законодавчих гарантій; достойний рівень оплати праці; вирішення важливих соціальних питань, зокрема забезпечення науковців житлом; оптимізація і гармонізація у вирішенні кадрової проблеми, яка передбачає продовження використання досвіду і кваліфікації вчених старшого віку з одночасним омолодженням Академії. Важлива задача, як і будь-коли, пошук нових стимулів мотивації членства у профспілці, підвищення авторитету профспілкових комітетів первинних організацій, які перебувають у гущі подій і першими стикаються з проблемами, що турбують членів профспілки.

Шановне товариство! Ми з Вами не можемо безвідповідально роздавати брехливі обіцянки, як це часто роблять у передвиборчому ражі деякі політики, і стверджувати, що можемо «зробити життя кожного члена профспілки кращим уже сьогодні». Досвід переконливо свідчить, що для вирішення навіть окремої проблеми, потрібний тривалий час, зусилля і наполегливість.

Разом з тим ми усвідомлюємо, що вирішення завдань, які ставить перед собою профспілка, залежить від єдності і згуртованості, помноженої на активну громадянську позицію членів профспілки. Робота важка, дорога неблизька. Але нас повинні надихати і вселяти віру слова великого Каменяря:

**«Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить Вас!
Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо Вам призначено скалу се сю розбить».**